

УДК 347.77.014:343.533.63

ПРОБЛЕМА СИСТЕМИ ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ В АСПЕКТІ ПАТЕНТНОГО ТРОЛІНГУ

*Кіяшко Юрій Михайлович,
студент V курсу ННІ права,
Сумський державний університет*

Науковий керівник:
*Іваненко Дмитро Дмитрович,
канд. юрид. наук,
викладач кафедри адміністративного, господарського
права та фінансово-економічної безпеки ННІ права,
Сумський державний університет*

Стаття присвячена питанню дослідження особливостей функціонування системи охорони прав інтелектуальної в Україні в аспекті протидії патентному тролінгу, в умовах існуючих активних глобалізаційних процесів. Зокрема наголошується на необхідності дослідження питання охорони інтелектуальної власності, щодо її вдосконалення в даному напрямі, як однієї з важливих вимог сучасності.

Вказується, що основи охорони прав інтелектуальної власності в Україні визначені конституційними положеннями, реалізація яких має на меті вжиття цілого комплексу заходів, спрямованих на скорочення проявів зловживань у сфері патентування. Адже, наявна система охорони прав інтелектуальної власності є дієвою у разі захисту всіх її складових.

Наголошується, що одним із небезпечних факторів, який деструктивно впливає на стабільне функціонування системи охорони прав інтелектуальної власності є патентний тролінг. Визначається поняття та розкривається сутність даного явища.

Характеризуються типові прояви сучасного патентного тролінгу в світі, розглядається типова специфіка діяльності патентних тролів. Надаються їх ідентифікуючі ознаки на підставі яких можна відрізнити патентних тролів від тримачів патентних портфелів.

Розглядається практика патентування в Україні та недоліки її правового регулювання. Загострюється увага на недосконалості національної нормативно-правової бази та на відсутності системних кроків із боку уповноважених суб'єктів щодо усунення таких законодавчих вад.

На основі наочних прикладів наголошується на необхідності удосконалення відповідних положень патентного законодавства. Адже існуючий стан може призвести до значних катастрофічних наслідків для добросовісних суб'єктів та держави загалом.

Надаються пропозиції щодо вдосконалення існуючої системи охорони прав інтелектуальної власності. Вказується, що такі зміни покращать інвестиційний клімат в Україні.

Ключові слова: об'єкти права інтелектуальної власності, система охорони інтелектуальної власності, патентування, патентний тролінг, промисловий зразок, охоронний документ.

Kiiashko Yu. M. Problem of Protection of Intellectual Property in Ukraine in the Patent Trolling Aspect. Article explores the features of the system of IP protection in Ukraine in the aspect of countering patent trolling and in conditions of existing globalization processes. Emphasized on the

necessity of studying intellectual property protection, about its improvement in this field as one of the important requirements of today.

It is claimed that the foundations of intellectual property rights protection in Ukraine defined by constitutional provisions whose implementation is intended to take the whole package of measures aimed at reducing the manifestations of abuses in patenting. It should be noted that the current system of intellectual property protection is effective in the case of protection of all its components.

The patent trolling is one of the most dangerous factors that have a destructive effect on the stable operation of the system of intellectual property protection. We define the concept and reveal the essence of the phenomenon.

There is a characteristic of typical forms of modern patent trolling in the world and a specificity of patent trolls in this article. We provide their identifying characteristics on which we can distinguish the patent trolls from the holders of the patent portfolios.

We consider the practice of patenting in Ukraine and disadvantages of regulation. We focus on the imperfection of the national legal framework and on the absence of systematic steps by the authorized entities to eliminate such legislative flaws.

On the basis of illustrative examples we emphasize the necessity to improve the relevant provisions of the patent law. Unfortunately, the current condition may lead to significant catastrophic consequences for honest entities and government in general.

There are proposals concerning improvement of the current system of intellectual property protection in this article. We discuss that such changes will improve the investment climate in Ukraine.

Keywords : intellectual property rights, intellectual property security system, patents, patent trolling, industrial design, document security.

Вступ. За сучасних умов, які характеризуються динамічним розвитком постіндустріального суспільства, змінилося усвідомлення про те, скільки існує можливих способів використання прав на об'єкти інтелектуальної власності. Беручи до уваги реалії, сформовані національним законодавством доводиться констатувати про можливість легального набуття права на такі об'єкти, недобросовісними особами, що може мати наслідком отримання матеріальної вигоди останніми, як правило, без відшкодування збитків реальним власникам. В науковій літературі такі дії іменуються «патентним тролінгом», який, в останні роки, у зв'язку з недосконалістю законодавства, активно розвивається в Україні та деструктивно впливає на існуючу, в державі, систему охорони інтелектуальної власності. Це дискусійне питання є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, як економічного так і правового спрямування, адже негативно впливає на інвестиційну привабливість країни.

Актуальність теми. Обрання Україною європейського вектору розвитку вимагає радикальних змін національного законодавства з метою формування дієвої системи охорони прав населення, в тому числі й на об'єкти інтелектуальної власності. А оскільки патентний тролінг є значною проблемою, існуванню якої

сприяє недосконалість чинної нормативно-правової бази, необхідним є детальне дослідження даного питання, виявлення кореня проблем та пропонування власних, конструктивних пропозицій.

Виклад основного матеріалу. Охорона прав інтелектуальної власності передбачає наявність у системі чинного законодавства юридичних інструментів, які надають можливість правового забезпечення недоторканності вказаних прав їх непорушності, а за умови порушення, передбачається застосування заходів примусового характеру, спрямованих на їх відновлення. Така можливість з'являється у відповідного власника тільки під час виникнення факту порушення або оспорювання його прав та охоронюваних законом інтересів і підлягає практичній реалізації в межах адміністративних, кримінальних або цивільних відносин, що виникають у таких випадках. У відповідності до існуючих, загальноєвропейських міжнародних стандартів досліджувана дефініція передбачає існування й належне функціонування відповідних уповноважених на те владних органів з приводу визнання та поновлення прав, а також усунення перешкод, які заважають реалізувати права й законні інтереси всіх її суб'єктів [1, с. 51 – 52].

Основи охорони прав інтелектуальної власності в Україні визначені конституційними положеннями, зокрема ст. 41, передбачено, що

кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. При цьому ніхто, без винятку, не може бути протиправно позбавлений даного права. Відчуження у примусовому порядку є можливим винятково з мотивів суспільної необхідності та на підставі і у порядку, встановленому нормами чинного законодавства, за умови попереднього й повного відшкодування вартості зазначених об'єктів. У ст. 54, наголошується, що громадянам гарантується захист інтелектуальної власності, а також їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, прямо пов'язаних із різновидами певного виду інтелектуальної діяльності [2]. У відповідності до обраної тематики дослідження, варто зазначити, що реалізація зазначених положень першочергово повинна мати на меті життя цілого комплексу заходів, пріоритетно спрямованих на максимально можливе скорочення проявів зловживань у сфері патентування. Адже, маємо усвідомлювати, що наявна система охорони прав інтелектуальної власності будь-якої країни є дієвою винятково у разі реального захисту, без винятку всіх її складових.

Особливої важливості дане питання набуває у зв'язку з прогресивним розвитком існуючих інформаційно-комунікаційних технологій, внаслідок чого у порушників виникає додатковий арсенал можливостей для здійснення діянь, які, обов'язково, нестимуть деструктивний вплив на існуючий правопорядок у державі. Таке становище, об'єктивно вимагає осучаснення спеціалізованого законодавства в тому числі й у сфері патентування з метою формування якісно нових, адекватних гарантій захисту порушених прав та охоронюваних законом інтересів фізичних або юридичних осіб. Вказана проблема як ніколи є актуальною й для України, де попри існування цілісної системи охорони таких прав, що включає в себе сукупність визнаних державою норм, різновидів механізмів їх застосування й певну інфраструктуру, залишаються певні недоліки в законодавстві і з розвитком ІКТ руйнівний ефект на систему лише зростає. При чому реальна охорона характеризованої сфери у всіх аспектах, забезпечить наявність умов для співробітництва з закордонними партнерами, формуючи позитивний імідж України на міжнародній арені, а існуючі й потенційно можливі зобов'язання лише посилюватимуть наявні компоненти системи охорони, а також слугуватимуть основою для утворення, удосконалення й інтегрування вже нових елементів.

Значної шкоди кожного року системі охорони інтелектуальної власності в Україні завдає недосконалість патентного законодавства, зокрема мова йде про особливості проведення реєстраційної процедури окремих об'єктів й тому є непоодинокими випадки недобросовісного використання прав на результати інтелектуальної діяльності, що, в майбутньому, нерідко призводить до отримання матеріальної вигоди останніми, як правило, без відшкодування збитків реальним власникам. У такому випадку шкода завдається не тільки авторам, винахідникам, роботодавцям, правонаступникам і патентовласникам, а й державі, оскільки формується негативний імідж країни, погіршуючи її стан з позиції інвестиційної привабливості, додатково, необгрунтовано навантажується судова система й відповідні фіскальні структури, що щорічно призводить до збільшення бюджетних витрат.

Очевидно що дане становище йде в розріз обраному вектору реформування українського законодавства, адже умовами, визначеними Угодою про асоціацію між Україною і Європейським Союзом [3] передбачається створення стабільного й прозорого середовища для охорони і захисту прав інтелектуальної власності. Тому, відповідно до обраної тематики, детальне дослідження питання щодо виявлення прогалин у законодавстві й з'ясування найбільш поширених наявних загроз в сфері патентування є як ніколи актуальним на сьогоднішній день. Першочергово зловживання в даному напрямі є пов'язаними зі зміною справжньої мети отримання охоронного документу, а саме для юридичної можливості забороняти використання об'єкта права інтелектуальної власності в інший спосіб реальним його власникам.

В науковій доктрині таке зловживання отримало назву «Патентний тролінг», яке, на сьогоднішній день, є поширеним як за кордоном так і в Україні. Загальновідомо, що дане поняття з'явилося у Сполучених Штатах Америки в 90-х рр. XX століття. В той час його запропонував тамтешній фахівець в галузі права Пітер Деткін (англ. Peter Detkin), як вказував, що «патентний троль (англ. «patent troll») – це хтось, хто намагається заробляти багато грошей на патентах, які сам не використовував у виробництві, у більшості випадків не використовує і не має жодного наміру використовувати» [4, с. 144]. На основі даного бачення та розвитку правової науки виникали й інші позиції щодо розуміння сутності вказаної проблематики, які хоч дещо і відрізняються

проте, в цілому, по ключових ознаках співпадають з вищенаведеною думкою.

Загалом у зарубіжній літературі патентними троями визнаються особи, які не здійснюють виробництво і ніяким чином не просувають продукт на ринок, а лише, на законних підставах, отримують охоронний документ із ціллію одержання з добросовісного виробника (який не здійснив відповідну процедуру патентування) можливих платежів за використання належних йому патентів [5], мотивуючи це порушенням, де-юре, свого виключного права. Вказані дії можна розглядати як специфічну діяльність, спрямовану на отримання прибутку, внаслідок вмілого використання наявного юридичного інструментарію й теоретичних знань і практичних навичок та вмінь кваліфікованих осіб. Причому, по суті, ці дії не носять протизаконний характер, що, очевидно, для багатьох є привабливим фактором, а лише негативно впливають на роками усталені морально-етичні аспекти життєдіяльності соціуму, нівелюючи нові позитивні досягнення суспільства.

Як зазначає І. Коросташова даний термін також вживається тоді, коли мова йде про фірми, що здійснюють переслідування інших осіб, які, в процесі своєї діяльності, здійснюють розробку й використанням об'єктів інтелектуальної власності [6, с. 22]. Компанії, використовуючи прорахунки добросовісних осіб в патентуванні об'єктів, або без такого взагалі, отримують охоронний документ як на частини результатів інтелектуальної діяльності так і на цілий об'єкт, скуповують патенти з метою отримання вигоди. Отримання таких вигод реалізується шляхом звернення зі законною вимогою щодо сплати роялті, паушальних, комбінованих й інших платежів, заборонаю використання таких об'єктів чи ініціювання судового процесу у разі небажання добросовісних виробників виконувати поставлені вимоги.

Як правило, від атак патентних тролів найчастіше страждають великі юридичні особи, спеціалізація яких передбачає орієнтацію на виготовлення й реалізацію інноваційних комплексів, що, часто, включають в себе декілька десятків об'єктів, які можуть охоронятися нормами патентного законодавства. До переліку сучасних суб'єктів, які зазнають вказаних атак найбільше разів на рік відносять компанію Apple, стосовно якої взагалі сформувалася тенденція по зростанню кількості позовів. Так, до прикладу, компанія IPCOM GmbH, всесвітньо відома як патентний троль, на систематичній основі здійснювала серію судових переслідувань, спрямованих проти Apple. Суть позовів полягала

в тому, що Apple у окремих своїх продуктах використовувала технологію IPCOM, яку вона придбала у компанії Robert Bosch GmbH ще в 2007 році. Сума патентного позову складала понад 1,57 млрд доларів [7, с. 195]. Очевидно це є свідченням того, що навіть промислові гіганти з надійним правовим супроводом нерідко страждають від спланованих атак тролів, й таке становище об'єктивно надає змогу розглядати правові норми інтелектуальної власності у якості одного із новочасних засобів покращення матеріального становища зацікавлених осіб, наголошуючи, тим самим, на значимості їх розвитку, в нинішніх умовах динамічної глобалізації.

Існують випадки, коли патентні тролі здійснюють купівлю так званих пасивних патентів, які на час придбання не породжують правових наслідків й очікують коли відбудеться патентування подібного, за загальними ознаками, об'єкта. Наступним етапом є відслідковування інформації щодо повідомлення про його реєстрацію, використання тощо. Потім тролі звертаються до таких осіб з вимогою про сплату компенсацій або ж подають до суду позов про порушення, начебто то їх, патентних прав. Дане питання детально досліджував Майкл Річ (англ. Michael Risch), й наголошував на тому, що патентний троль очікує моменту коли використання або запатентованого об'єкта чи відповідної технології вийде на комерційний рівень (буде можливість вилучати його корисні якості, конвертуючи їх у кошти), а потім, активно починає вимагати відповідних виплат за право використання певного патенту [8, с. 459].

В цілому основною метою вчинення дій, іменованих патентним тролінгом, на думку К. Дзюбіної, є навмисне створення штучних перешкод у веденні господарської діяльності добросовісним суб'єктом розраховуючи на зростання ступеня його договороздатності стосовно виплат патентним троям компенсаційних платежів. При цьому специфіка діяльності тролів полягає в тому щоб не доводити обраного суб'єкта до стану банкрутства бо ключовою ціллю є отримання вигоди на засадах багаторазовості й системності. Роками сформована, практика показує, що об'єктами недобросовісного патентування є як винаходи чи корисні моделі, так і промислові зразки [9, с. 163]. Використовуючи на свою користь прогалини в профільних законах та підзаконних нормативно-правових актах спричиняються колосальні збитки, як державному так і приватному секторам та порушуються існуючі права.

Стисло розглянувши специфіку проведення даної діяльності, доцільно відзначити, що в сучасних умовах патентний тролінг характеризується наступними ідентифікуючими ознаками:

відсутністю національних меж;

дії вчиняються фізичною або юридичною особою, спеціалізація яких передбачає купівлю і перепродаж прав, що впливають з патентів;

як правило, основний вид діяльності таких суб'єктів – патентування або інші наявні форми легалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності;

завичай патентні тролі володіють значним патентним портфелем;

в більшості випадків існує група висококваліфікованих фахівців у галузі права, які спеціалізуються на таких питаннях як патентування і ведення юридичного супроводу вказаного процесу;

зміст роботи таких суб'єктів характеризується агресивною (наступальною) поведінкою;

основною метою діяльності є вимаганням виплат компенсацій або ліцензійних платежів;

відсутність чутливості до зустрічних позовів, адже вони не мають в наявності виробничих активів [10, с. 26 – 27].

Вказані ознаки, в теорії, надають можливість умовно відрізнити патентних тролів від добросовісних власників, в тому числі мова йде й про тримачів патентних портфелів. Адже непоодинокими є випадки коли певного суб'єкта, який може розпоряджатися значною кількістю охоронних документів плутають з патентним тролем.

Характеризуючи практику патентування в Україні та недоліки її правового регулювання доцільно відзначити, що за останні роки прослідковується невтішна тенденція до зростання кількості фактів зловживання у досліджуваній сфері. З одного боку цьому сприяє недосконалість національної, давно уже застарілої нормативно-правової бази, а з іншого – відсутність системних кроків із боку уповноважених суб'єктів щодо усунення таких законодавчих вад. Тому за відсутності конструктивної позиції щодо протидії даному явищу, а також зі зростанням кількості патентних тролів відбуваються подібні, надзвичайно згубні, для інвестиційної привабливості країни, дії.

У дослідженні зосередимо увагу на найбільш популярному об'єктові права інтелектуальної власності, який найчастіше становить предмет матеріального інтересу патентних тролів в Україні. Мова йде про промисловий зразок,

патент на який видається під відповідальність заявника. Так, відповідно до положень ст. 6 ЗУ «Про охорону прав на промислові зразки» [11] визначено, що промисловий зразок відповідає умовам патентоспроможності, якщо він є новим [11]. При цьому таким об'єктом є також і зовнішнє зображення певного виробу, який відповідає критеріям новизни й промислової придатності. Нормами вищевказаного нормативно-правового акту визначено, що для отримання охоронного документу проводиться експертиза поданої заявки на об'єкт майбутнього патентування, яка має статус науково-технічної [11]. Попри це вже давно сформувалася практика використання не загальноновизначених науково-технічних підходів до проведення експертизи, а видача охоронного документу на підставі результатів формальної експертизи, інакше кажучи йдеться про перевірку вірності заповнення необхідних документів, а також сплати всіх, законодавчо визначених зборів. Варто також враховувати ту обставину, що відповідність певного зразка критеріям охороноздатності залишається на розгляд самого заявника, що надає значні переваги патентним тролем. Аналогічно позицію відстоює й С. Левицька, зокрема, вона вказує, що головною проблемою виникнення «патентного тролінгу» є те, що охоронний документ на промисловий зразок видається під відповідальність заявника, без проведення кваліфікованої експертизи на патентну новизну. Така прогалина у законодавстві є підґрунтям для зловживань зі сторони недобросовісних людей [12].

Від вказаних недоліків часто несуть матеріальні збитки добросовісні виробники, що неабияким чином шкодить розвитку бізнесу, адже після отримання охоронного документу зловмисник отримує цілий пакет юридичних способів для захисту, по суті, власних прав інтелектуальної власності (в кримінальному, цивільно-правовому, адміністративному, зокрема митному порядках). Особливо негативною є можливість захисту прав на митному кордоні, оскільки часто відбувається простій товару, що, нерідко, призводить до колосальних збитків, а також додатково навантажуються фіскальні структури.

Так, беручи до уваги положення актуального Митного кодексу України [13], зазначаємо, що з метою захисту прав власник патенту повинен здійснити внесення необхідних даних про об'єкт митного реєстру [13], наслідком чого є надання відповідних документів, передбачених законодавцем, при чому плата за внесення таких даних не стягується. Після внесення відомостей

до названого реєстру органи доходів та зборів здійснюють відстеження переміщення через кордон товарів і в разі виникнення обґрунтованої підозри щодо скоєння правопорушення зупиняють митне оформлення до 20 діб із повідомленням правовласника [13], при чому такий строк може бути подовженим. Це свідчить про наявність реального ризику втрати потенційних доходів, а також є можливо понести значні збитки по договірним зобов'язанням перед контрагентом.

Ілюстрацією цього є ситуація, яка склалася на території Житомирської області. Зокрема, внаслідок надходження в травні 2016 р. до митниці ДФС звернення власника патенту («патентного троля») на промислові зразки – вироби з граніту щодо порушення його права на інтелектуальну власність, відбулась фактична зупинка митного оформлення експорту такої продукції, що вже завдало та продовжує завдавати збитки суб'єктам малого і середнього бізнесу, а також державі. Так, 23 травня 2016 р. на адресу Житомирської митниці ДФС надійшла відповідна заява від громадянина України Т., який діє в інтересах громадянина України Ч. на предмет призупинення на підставі положень ст. 400 Митного кодексу України [13] митного оформлення у зоні юрисдикції Житомирської митниці ДФС виробів із природного каменю, таких як «Бордюр для квітника» (патент України № 29287, виданий ДСІВ України та зареєстрований в Держреєстрі патентів України на промислові зразки 27 квітня 2015 р.), промисловий зразок «Постамент для пам'ятника» (патент України № 29288), а також «Плита надгробна» (патент України № 29289). Варто відзначити, що дані патенти є зареєстрованими за загальними характерними ознаками, тобто не містять деталізованого опису виробу, що вказує на віднесення до запатентованих виробів переважної більшості виробів із граніту.

За результатами 26 квітня 2016 р. колегією Коростишівської районної державної адміністрації, Коростишівською районною радою та ініціативною групою підприємців було прийнято рішення направити до уповноваженого керівництва країни, та правоохоронних органів відповідного звернення із вимогами анулювання вищевказаних патентів, заборони видачу

аналогічних патентів у майбутньому на товари, описані в ДСТУ та ГОСТах, припинення блокування проходження вантажів через митні кордони України тощо. За результатами втручання у вказане питання представників органів влади області, окружний адміністративний суд м. Києва 27 травня 2016 р. виніс ухвалу про вжиття заходів забезпечення позову одного з підприємців до Державної фіскальної служби, яким заборонив останнім вчиняти дії щодо призупинення (відмови) в митному оформленні товарів типу: бордюри для квітників, постаменти до пам'ятників, плити надгробні до завершення розгляду справи по суті заявлених вимог [14, с. 262].

Наочний приклад свідчить про гостру необхідність удосконалення відповідних положень законодавства, адже існуючий стан може призвести до значних катастрофічних наслідків не тільки для добросовісних суб'єктів прав на об'єкти інтелектуальної власності, а й для держави загалом. На наш погляд позитивно вплинути на вирішення ситуації можна наступним чином:

- створити умови для проведення реальної науково-технічної експертизи, а також передбачити юридичні важелі впливу у разі її не проведення, при наявності обов'язкової законодавчої на те вимоги;

- передбачити електронну публікацію заявки, після стадії експертизи протягом місяця, з метою надання юридичної можливості її оспорювання;

- забезпечити законодавчу можливість притягнення до адміністративної відповідальності недобросовісних набувачів патентів.

Проаналізувавши ключові аспекти досліджуваного питання відзначаємо, що обрання Україною європейського вектору розвитку вимагає радикальних змін до законодавства у сфері патентування. Це, об'єктивно створить реальні гарантії для протидії актуальним загрозам, в тому числі й патентному тролінгу, який в короткостроковій перспективі може стати згубним явищем для країни. Пропоновані зміни можуть стати однією з підстав для підвищення існуючого рівня охорони прав громадян, у досліджуваній сфері, а також умовою для покращення інвестиційного клімату в Україні.

Використана література :

1. Доріс Лонг, Патриція Рей, Жаров В. О., Шевелева Т. М., Василенко І. Е., Дроб'язко В. С. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національно-го законодавства та їх правозастосування / Доріс Лонг, Патриція Рей, В. О. Жаров, Т. М. Шевелева, І. Е. Василенко, В. С. Дроб'язко // К.: «К.І.С.». – 2007. – 448 с.

2. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.

3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс] : Міжнародний документ від 27.06.2014 – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
4. Lanning G. Bryer Intellectual property strategies for the 21st century corporations : a shift in strategic and financial management / Lanning G. Bryer, Scott J. Lebson, Matthew D. Asbell. – Canada : John Wiley&Sons. – 2011. – 346 p.
5. Beatty J. Business Law and Legal Environment / J. Beatty, S. Samuelson. – Texas : Mason. – 2012. – P. 1064.
6. Коросташова І. М. Патентний тролінг як прояв недобросовісної конкуренції: поняття, ознаки, причини / І. М. Коросташова // Вісник АМСУ. Серія: «Право». – 2015. – № 1 (14). – С.23 – 28.
7. Воронін Я. Г. Роль патентних тролів у системі патентної охорони права промислової власності / Я. Г. Воронін // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 4. – С. 195 – 198.
8. Risch M. Patent Troll Myths / M. Risch // Villanova Law/Public Policy Research Paper. – 2012. – Vol. 42. – P. 457 – 499.
9. Дзюбіна К. О. Запобігання розвитку патентного тролінгу як передумова створення стабільного правового середовища в умовах імплементації угоди про асоціацію між Україною та ЄС / К. О. Дзюбіна // Міжнародний конгрес європейського права : збірн. наук. праць (м. Одеса, 21 – 22 квітня 2017 р.). – Одеса : Фенікс. – 2017. – 356 с.
10. Нікончук А. М. Правові засади протидії патентному тролінгу в Україні / А. М. Нікончук // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2014. – № 4 (75). – С. 25 – 33.
11. Про охорону прав на промислові зразки [Електронний ресурс] : Закон від 15.12.1993 № 3688-ХІІ – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3688-12>.
12. Левицька С. Патентні тролі присвоюють чужі винаходи, використовуючи ... патентне право [Електронний ресурс] : сайт: ua.racurs.ua – Режим доступу до ресурсу: <http://ua.racurs.ua/732-patentn-zlovzyvannia>.
13. Митний кодекс України [Електронний ресурс] : Кодекс від 13.03.2012 № 4495-VI – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
14. Черниш Р. Ф., Назарчук Б. Ю. «Патентний тролінг» як передумова до загострення суспільно-політичної ситуації в державі та формування негативного іміджу України на міжнародній арені (за прикладом житомирської області) / Р. Ф. Черниш, Б. Ю. Назарчук // Часопис Київського університету права. – 2016. – № 2. – С. 261 – 264.